

UNELE ASPECTE STRUCTURAL-PRAGMATICE ALE TEXTULUI IRONIC

Dionis LENȚA, Anatol LENȚA

Catedra Filologie Franceză „Grigore Cincilei”

L'étude de l'aspect pragmatique des énoncés élargit considérablement le champ des investigations linguistiques. Les énoncés ironiques, basés sur une contradiction logique entre deux structures sémantiques, en sont une preuve convaincante. Dans le processus communicatif, le locuteur se voit obliger de choisir entre les deux structures, l'une considérée comme „ce que pense vraiment le locuteur” (l'implicite), et l'autre comme insincère (l'explicite).

0. Studiile lingvistice de ultimă oră și-au lărgit simțitor sferile de interes; tot mai des limba este examinată nu doar ca un sistem de semne; specialiștii în domeniu abandonează tot mai des concepțiile lingvisticii pur structuraliste și iau în discuție posibilitățile corelării acestui sistem cu diferitele conținuturi care se formează în urma corelării lingvisticii cu situaționalul, cu condițiile de geneză ale conținuturilor, cu diferitele modalități de participare la acest proces a locutorului și a interlocutorului. Cercetătorii pătrund tot mai adânc în tainele implicitului, dându-i statutul de domeniu al lingvisticii. Tot mai des se vorbește de o abordare globală a actului comunicativ; semantica se vede integrată în semiologia globală a comunicării în care se îmbină semnele lingvistice cu alte modalități de vehiculare și de manifestare a sensului.

0.1. Ironia este definită tradițional ca o figură prin care se dă de înțeles contrariul celor afirmate [1]. Astfel, ironia, după cum se afirmă în retorică, își găsește locul în structura de conținut a enunțului, datorită unei *contradicții logice*. Din acest unghi de vedere, un enunț ironic presupune prezența a două structuri de conținut care sunt contradictorii. Ambele structuri de conținut sunt valabile, astfel încât interlocutorul are a alege unul dintre aceste două conținuturi: cel care este ceea ce întra-adevăr gândește locutorul sau cel care este adevărat [2, p.175-176].

0.2. În tipologia textelor literare (sau artistice), textului cu elemente de ironie îi revine un loc aparte. Și aceasta, înainte de toate, grație caracterului său pluridimensional: textul ironic „împrumută” particularități de la textul descriptiv, de la textul argumentativ, dar, în primul rând, de la textul narativ. Și aceasta, de asemenea, grație trăsăturilor distinctive ale ironiei, considerată și ca figură de gândire, și ca figură de stil.

1. Este deja bine cunoscut faptul că ironia, examinată ca *figură de gândire*, este o expresie simulată a unui conținut, opus față de ceea ce se afirmă aparent în enunț [3, p.276]. Ironia permite autorului să introducă în mod disimulat un element negativ de conținut, o nuanță deseori de dispreț, de perfidie la adresa unui eveniment, a unui personaj din cele enunțate explicit. Astfel, structura semantică a enunțului se îmbogățește substanțial datorită conținuturilor suplimentare de ordin pragmatic ce apar implicit în context. Ca figură de gândire, ironia este apropiată de eufemism, litotă, antifrază: toate ele sunt conținuturi discordante conținutului literal al enunțului.

Considerată drept *figură de stil*, drept modalitate de zicere, ironia este o figură semantică, un conținut semantic; ea reprezintă evocarea unui sens indirect și aparține limbajului figurativ. Din acest punct de vedere, ironia cere a fi examinată în raport cu alți tropi din limbă, și, în primul rând, cu paradoxul, dar și cu comicul, cu metafora și metonimia.

Ironia se opune figurilor semantice prin excelență, care sunt metafora și metonimia, prin ceea ce ea insistă asupra unei *atitudini enunțiative* din partea destinatorului, a enunțiatorului, în timp ce ultimele stăruie mai degrabă asupra procesului de categorizare a referentului, de atribuire a acestuia într-o categorie logico-semantică. Considerată drept trop, ironia nu este altceva decât o antifrază, ea are la bază, după părerea lingvistei C. Kerbrat-Orecchioni, un decalaj mai mult sau mai puțin pronunțat între sensul literal și sensul figurat [4, p.108-127].

Ironia se înscrie, de asemenea, și în spațiul paradoxului. Potrivit părerii lui A.Berrendonner, ironia face parte din categoria enunțurilor paradoxale, în măsura în care locutorul, datorită ironiei, își invalidează propria enunțare chiar în însuși momentul formulării lui. La aceeași pagină putem citi: „... a face ironie înseamnă a te pronunța împotriva propriului enunț în chiar procesul enunțării” [3, p.216].

Alta este esența raporturilor dintre ironie și comic. Comicul se definește ca o așa categorie estetică ce desemnează un personaj sau o situație care provoacă râsul. Deci, elementul esențial al comicului este râsul.

În structura de conținut a ironiei, râsul este facultativ, situațional.

Din cele relatate mai sus, vom reține următoarele momente:

- a) ironia nu atât categorizează, cât permite a se lua atitudine [5, p.330-331];
- b) ironia distruge afirmația prin însuși procesul enunțării.

În cele ce urmează, vom încerca să vărsăm puțină lumină asupra ironiei considerată drept trop și drept paradox, dar și asupra textului ironic considerat ca o așa unitate lingvistică ce are caracteristici proprii de natură structural-semantică și comunicativ-pragmatică.

2. Printre scriitorii de referință care și-au construit opera (care nu este altceva decât un spațiu mnemonic) în baza ironiei, îi putem cita pe Pierre Daninos, Marcel Aymé, dar și pe scriitorul nostru Ion Luca Caragiale, din scrierile cărora am luat câteva exemple pentru analiză.

Ironia are o serie de indici textuali, de modalități de explicitare într-un text literar. Aceștia, după părerea noastră, pot fi împărțiți în două categorii.

- a) indicii de conținut;
- b) indicii de formă.

Printre indicii de conținut prin care se manifestă ironia, putem numi hiperbola zisă deplasată (nelalocul ei), care este o exprimare exagerată a unei idei, a unui gând (calitate, însușire, fenomen etc.). Astfel, în exemplul de mai jos, M.Aymé recurge la o hiperbolă, spunând că în paradis se poate intra cu batalioanele.

Ex.: *Les militaires entrent au Paradis en colonnes par quatre et sans le moindre examen, sans aucune considération des péchés qu'ils ont pu commettre.* (M.Aymé)

În enunțurile de tipul dat, am putea vorbi despre o *contradicție implicită*, structura semantică dedusă (a se compara: în rai nu se intră cu batalioanele) este în contradicție cu structura semantică enunțată.

Indicii de formă sunt mai variați, ei țin de posibilitățile de explicitare contextuală a ironiei. Vom insista aici asupra rolului conjuncției coordonatoare **mais** care introduce în frază un conținut negativ în raport cu conținutul precedent, alcătuiind pe această cale o antiteză, o asociere a două noțiuni/idei contrarii. În acest plan, excelează scriitorul francez P.Daninos în vestita lui operă *Les carnets du Major Thomson*:

Ex.: *Comment définir ces gens qui placent la France dans leur cœur, mais leurs fortunes à l'étranger, [...], qui parlent de leur grandeur, de leur grande mission civilisatrice, de leur grand pays, de leurs grandes traditions, mais leur rêve est de se retirer, après une bonne petite vie, dans un petit coin tranquille, sur un petit bout de terre à eux, avec une petite femme qui ... leur mitonnera de bons petits plats ...* (P.Daninos)

Am putea vorbi aici despre o *contradicție explicită*, deoarece contradicția este vehiculată de unitățile lexicale exprimate.

Ironia poate fi exprimată și prin jocul de cuvinte, astfel autorul luând atitudine față de protagoniștii săi:

Ex.: *Crudă, adică necoptă, moftangioaica romană primește cadouri de la răscopții bogați, ea face cadouri la săracii necopți, adică la cruzi.* (I.L. Caragiale)

3. Ironia realizează un efect al unui „joc dublu” de înțelesuri, a unei „duplicități enunțative”, când un conținut propozițional vine în contradicție cu alt conținut propozițional, atunci când „structurăm un enunț despre un alt enunț anterior sau implicit pe care locutorul încercă să-l desconsidere” [2, p.197].

Ironia aparține în întregime aspectului pragmatic al textului; ea implică participarea activă a destinatarului, care est pus în situația comunicativă de a alege unul dintre cele două structuri de conținut al enunțului. Destinatarul participă la discretizarea sensului ironic dând preferință conținutului ironic în baza celor relatate de destinatar.

Referințe:

1. Cf. : "... figure par laquelle on veut faire entendre le contraire de ce qu'on dit." [2, p.175]
2. Berrendonner A. *Éléments de pragmatique linguistique.* - Paris: Minuit, 1981.
3. Bidu-Vrăncianu et al. *Dicționar de științe ale limbii.* - București: Nemura, 2001.
4. Kerbrat-Orecchioni C. *Ironie comme trope // Poétique,* 1980. - Paris.
5. Charaudeau P., Maingueneau D. *Dictionnaire d'analyse du discours.* - Paris: Seuil, 2002.

Texte:

1. Caragiale I. L. *Momente, schițe, notițe critice.* - București, 1988.
2. Aymé M. *Contes et nouvelles.* - Moscou, 1967.
3. Daninos P. *Les carnets du Major Thomson.* - Paris: Hachette, 1964.

Prezentat la 21.12.2009